

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

8 ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΗΜΕΡΑ 8

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ Η ΡΩΣΙΑ ΤΟΥ ΚΙΕΒΟΥ (882-1240)

Επιμέλεια
Γεώργιος Θ. Καρδαράς

ΑΘΗΝΑ 2020

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ Η ΡΩΣΙΑ ΤΟΥ ΚΙΕΒΟΥ
(882-1240)

NATIONAL HELLENIC RESEARCH FOUNDATION
INSTITUTE OF HISTORICAL RESEARCH
SECTION OF BYZANTINE RESEARCH

8 BYZANTIUM TODAY 8

BYZANTIUM AND KIEVAN RUS'
(882-1240)

Edited by
Georgios Th. Kardaras

ATHENS 2020

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

8 ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΗΜΕΡΑ 8

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ Η ΡΩΣΙΑ ΤΟΥ ΚΙΕΒΟΥ
(882-1240)

Επιμέλεια

Γεώργιος Θ. Καρδαράς

ΑΘΗΝΑ 2020

© Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών 2020
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Λεωφ. Βασιλέως Κωνσταντίνου 48, 116 35 Αθήνα
Τηλέφωνο: (+30) 210 7273554
Τηλεομοιοτυπία: (+30) 210 7273629
Ηλεκτρονική διεύθυνση: iiie@eie.gr
Ηλ. βιβλιοπωλείο ΙΙΕ: <http://history-bookstore.eie.gr>

© Institute of Historical Research 2020
The National Hellenic Research Foundation
Vassileos Konstantinou 48, 116 35 Athens - GR
Tel.: (+30) 210 7273554 - Fax: (+30) 210 7273629
e-mail: iiie@eie.gr
IHR e-bookstore: <http://history-bookstore.eie.gr>

ISBN 978-960-7905-60-4

Στον Αθανάσιο Γκέρο

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του Επιμελητή ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΚΑΡΔΑΡΑ	11-12
Προλογικό Σημείωμα ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ	13-15
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	17-18
ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΚΑΡΔΑΡΑΣ, Η Ρωσία του Κιέβου (882-1240). Γενική Επισκόπηση	21-39
ΠΑΝΟΣ ΣΟΦΟΥΛΗΣ, Ο Βυζαντινο-ρωσικός ανταγωνισμός στη Βαλκανική και στην Κριμαία	41-56
GEORGIOS THEOTOKIS, The Rus'-Varangian Guard in Byzantium	57-73
ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ	
ALEXANDR MUSIN, The Byzantine Materiality in/of Eastern Europe: Archaeological Approach	77-105
ΝΙΚΟΣ ΜΕΛΒΑΝΙ, Εικόνα και θέαμα: ο ναός της Αγίας Σοφίας Κιέβου και το πολιτικό πρόγραμμα του Γιαροσλάβου	107-130
ΠΑΥΛΑ ΔΡΑΠΕΛΟΒΑ, Βυζαντινά νομίσματα στη Ρωσία του Κιέβου: Εισαγωγική μελέτη	131-154
Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ	
ΤΑΤΙΑΝΑ ΜΠΟΡΙΣΟΒΑ, Οι απαρχές της ρωσικής γραμματείας και τα βυζαντινά της πρότυπα	157-178
ΙΩΑΝΝΑ ΤΖΙΦΑ, Το βυζαντινό υπόβαθρο της <i>Νουθεσίας</i> του Βλαδίμηρου Μονομάχου	179-194

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

ΗΛΙΑΣ Γ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, Όλγα και Βλαδίμηρος. Οι πρώτοι άγιοι ηγεμόνες του Κιέβου και η καθιέρωση της αγιολογικής τους τιμής	197-213
ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΣΑΠΗ, Η αντιμετώπιση των περιστατικών μαγείας στη Ρωσία του Κιέβου	215-232
SLAWOMIR GODEK, The Influence of Byzantine Law on Tutelage in <i>Ruskaia Pravda</i> and the <i>First Lithuanian Statute</i>	233-248
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	251-258
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΡΩΝ	259-263
ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ	265-267

Η ΡΩΣΙΑ ΤΟΥ ΚΙΕΒΟΥ (882-1240). ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Η Ρωσία του Κιέβου αποτελεί τη σημαντικότερη μεσαιωνική ηγεμονία της Ανατολικής Ευρώπης και ταυτόχρονα τον χώρο εθνολογικών και πολιτισμικών μείξεων πολλών διαφορετικών κόσμων, όπως του σλαβικού, του σκανδιναβικού, του φιννικού, του βαλτικού και της ευρασιατικής στέπας. Για τις συνθήκες διαμόρφωσης της Ρωσίας του Κιέβου αντλούμε πολύτιμες πληροφορίες από το *Χρονικό του Νέστορα* (ή *Πρώιμο Ρωσικό Χρονικό*), το οποίο συντάχθηκε πιθανότατα από τον ομώνυμο μοναχό στη Μονή των Σπηλαίων μεταξύ των ετών 1113 και 1118 και καλύπτει την περίοδο από το 852 έως το 1110. Στο *Χρονικό* είναι εμφανή τα βυζαντινά πρότυπα, κυρίως η *Χρονογραφία* του Γεωργίου Μοναχού, αλλά και της συριακής εκκλησιαστικής γραμματείας, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στην περιγραφή βαρβαρικών εθίμων για τα ανατολικοσλαβικά φύλα πριν τον εκχριστιανισμό τους¹.

1. *Χρονικό του Νέστορα*, έκδ. – μετ. S.H. CROSS – O.P. SHERBOWITZ-WETZOR (*The Russian Primary Chronicle, Laurentian Text*), Cambridge Mass. 1953, 12-23. Βλ. επίσης, *Povest' vremennykh let*, μετ. D.S. LIKHACHEV – O.V. TVOROGOV, σχόλια A.G. Bobrov et. al., Αγία Πετρούπολη 2012, 240, 383, 385, 388-389 (στο εξής: PVL). Γ. ΜΑΛΠΚΟΥΔΗ, Το *Χρονικό* του Γεωργίου Μοναχού στη μεσαιωνική ρωσική γραμματεία, *Βυζαντινά* 13 (1985), 1161-1172. THE ΙΔΙΑΣ, *Ιστορία της Ρωσίας. Α' Η Ρωσία του Κιέβου*, Θεσσαλονίκη 1992, 161-164. I. JANSSON, Warfare, trade, or colonisation? Some general remarks on the eastern expansion of the Scandinavians in the Viking period, στο: *The Rural Viking in Russia and Sweden. Conference 19-20 October 1996 in the manor of Karlslund, Örebro*, επιμ. P. HANSSON, Örebro 1997, 21-23. O.P. TOLOCHKO, The *Primary Chronicle's* 'Ethnography' Revisited: Slavs and Varangians in the Middle Dnieper Region and the Origin of the Rus' State, στο: *Franks, Northmen, and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe*, επιμ. I.H. GARPZANOV – P.J. GEARY – P. URBANCZYK, Turnhout 2008, 177-180. A. KOPEV, Ritual and History: Pagan Rites in the Story of the Princess' Revenge (the Russian

Έχοντας τα χαρακτηριστικά ενός «εθνικού Χρονικού», στο οποίο ορισμένοι μελετητές διακρίνουν μία ρωσική *origo gentis* με περιορισμένη αξιοπιστία², το έργο του Νέστορα αφενός νομιμοποιεί ιδεολογικά την ένταξη των Ρως, υπό τη δυναστεία των Ριουρικιδών, στη χριστιανική Οικουμένη και αφετέρου εξετάζει τις σχέσεις των Ρως με τον άμεσο και ευρύτερο περίγυρό τους³. Σημειώνουμε επίσης ότι η Ρωσία του Κιέβου διεκδικείται ως πρόδρομος σύγχρονων κρατών τόσο από τη ρωσική όσο και την ουκρανική ιστοριογραφία⁴.

Σύμφωνα με τον Νέστορα, στην επικράτεια της Ρωσίας του Κιέβου σλαβικά φύλα ήταν οι Πολιάνοι στον ποταμό Δνείπερο, οι Δερεβλιάνοι στα δάση του Άνω Μπούγκ (περιφέρεια του Ζιτομίρ), οι Σλοβιάνοι (ή Σλάβοι του Νόβγκοροντ), οι οποίοι ζούσαν γύρω από τη λίμνη Ίλμεν και ίδρυσαν την πόλη του Νόβγκοροντ, οι Πολότοι στους ποταμούς Ντβίνα και Πολότα, οι Δρεγοβίτσοι μεταξύ του Πριπέτ και του Ντβίνα, οι Σεβεριάνοι μεταξύ των ποταμών Ντέσνα, Σέιμι και Σούλα, οι Μπουζιάνοι (ή Βολυνιάνοι) κατά μήκος του ποταμού Μπουγκ, οι Ούλιχοι και οι Τιβέρτσοι μεταξύ Δνείστερου και Κάτω Δούναβη, οι

Primary Chronicle, under 945-946), *Mirator* 11/1 (2010), 5-6. D. OSTROWSKI, Pagan past and Christian identity in the Primary Chronicle. στο: *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070-1200)*, επιμ. I.H. GARIPZANOV, Turnhout 2011, 230-238, 247-253. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, The “enclosed people” of the Revelations of Pseudo-Methodios of Patara in the Povest’ vremennyx let, στο: *Philology Broad and Deep: In Memoriam Horace G. Lunt*, επιμ. M.S. FLIER – D. BIRNBAUM – C.M. VAKARELYSKA, Bloomington 2014, 215-242. M. ISOAHO, The Last Emperor in the *Primary Chronicle of Kiev*, στο: *Past and Present in Medieval Chronicles*, επιμ. M. ISOAHO [Collegium: Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences 17], Helsinki 2015, 43-53, 74-75. C. JOUANNO, Το μυθιστόρημα του Αλέξανδρου. Γέννηση και μεταμορφώσεις, μετ. Μ. ΛΟΥΚΑΚΗ, Αθήνα 2015, 476, 488-505, 640-644, 728.

2. JANSSON, Eastern expansion, 53. TOLOCHKO, ‘Ethnography’, 170, 188.

3. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 164. J.H. LIND, Problems of Ethnicity in the Interpretation of Written Sources on Early Rus’, στο: *The Slavization of the Russian North. Mechanisms and Chronology*, επιμ. J. NUORLUOTO [Slavica Helsingiensia 27], Helsinki 2006, 249-252. TOLOCHKO, ‘Ethnography’, 180. P.M. BARFORD, From “Proto-Slavs” to Proto-State, στο: *A Companion to Russian History*, επιμ. A. GLEASON, Oxford 2009, 18. ΣΤΟ ΙΔΙΟ, G. MAJESKA, Rus’ and the Byzantine Empire, 57. OSTROWSKI, Pagan past, 229-230, 238, 245-250. ISOAHO, Last Emperor, 43.

4. Βλ. J. MARTIN, The First East Slavic State, στο: *Companion*, 38.

Ραδιμίτσοι στον ποταμό Σοχ και οι Βιάτιτσοι στον ποταμό Όκα. Σλάβοι ήταν πιθανόν και οι Κριβίτσοι στις περιοχές του Σμολένσκ και του Πολότσκ. Υπήρχαν ωστόσο και πολυάριθμα μη σλαβικά φύλα φόρου υποτελή στους Ρως, είτε φιννικά που ζούσαν στη βορειοδυτική Ρωσία, την Καρελία ή τη σημερινή Εσθονία (Τσουντ, Μέρια, Βες, Μουρόμα, Τσερεμίσοι, Μόρντβα, Περι, Πέτσερα, Γιαμ και Νάρβα) είτε βαλτικά φύλα στη σημερινή Λιθουανία και Λετονία (Λίτβα, Κορς, Λιβ και Σεμιγάλλοι)⁵.

Στην περιοχή της βόρειας Ρωσίας παρατηρείται από τα μέσα του 8ου αιώνα έντονη δραστηριότητα εμπόρων από τη σημερινή Σουηδία, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τις πολυάριθμες υδάτινες αρτηρίες, όπως τους ποταμούς Βολχόβ, Ντβίνα και Νέβα. Νοτιότερα, ένα άλλο σύστημα μεγάλων ποτάμιων οδών, όπως ο Βόλγας και ο Δον, τους έφερε σε επαφή με τις περιοχές της Μαύρης Θάλασσας και του Καυκάσου. Πρώτη συνέπεια της δραστηριότητας των Σκανδιναβών εμπόρων ήταν η ίδρυση εγκαταστάσεων κατά μήκος των εμπορικών αρτηριών, γεγονός που επιβεβαιώνεται από πλήθος σχετικών ευρημάτων. Στο βόρειο και το κεντρικό τμήμα της Ρωσίας του Κιέβου (κυρίως στη σημερινή Ρωσία), απαντούν αρκετά χάλκινα γυναικεία κοσμήματα καθώς και ευρήματα θρησκευτικού/τελετουργικού χαρακτήρα, όπως τα σιδερένια δαχτυλίδια που φέρουν τη λεγόμενη «σφύρα του Θωρ». Πρόκειται για ευρήματα που οδηγούν εύλογα στην υπόθεση για μετακίνηση από τη Σκανδιναβία όχι μόνο εμπόρων ή πολεμιστών αλλά ολόκληρων οικογενειών. Ο κύριος πυρήνας των σκανδιναβικών εποίκισμών διακρίνεται σε ορισμένα σημαντικά εμπορικά κέντρα κοντά σε υδάτινες αρτηρίες, τα οποία μετεξελίχθηκαν σε πόλεις. Το αρχαιότερο από αυτά, από τα μέσα του 8ου αιώνα, ήταν η Παλαιά Λαντόγκα (Staraia Ladoga), δίπλα στη λίμνη

5. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 22-25. JANSSON, *Eastern expansion*, 21, 23, 39. P.M. BARFORD, *The Early Slavs. Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*, New York 2001, 99-104. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Proto-State*, 18-19. W. DUCZKO, *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe* [The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD. Peoples, Economies and Cultures 12], Leiden - Boston 2004, 189-201. LIND, *Interpretation*, 250-252. ΤΟΛΟΧΚΟ, 'Ethnography', 180-182. F. ANDROSHCHUK, *The place of Dereva and Volhynia in Norse-Slav relations in the 9th to 11th centuries*, *Situne Dei* 2009, 7-15. N. BAGNOVSKAYA, *Severia as a Historical-Geographic Concept*, *Annales (Ser. hist. sociol.)* 25/3 (2015), 425-432.

Λαντόγκα και σε κοντινή απόσταση από τη Σκανδιναβία. Στην ευρύτερη περιοχή της Λαντόγκα ανθούσε το εμπόριο της γούνας, όπως προκύπτει από τα οστά των ζώων που έχουν εντοπιστεί εκεί (π.χ. άρκτοι, λαγοί, αλεπούδες κ.ά.).

Από την άλλη πλευρά, μεταξύ ποικίλων πολιτισμικών στοιχείων (όπως οι τύμβοι του πολιτισμού Σόπκα), τα δείγματα του σλαβικού πληθυσμού στην παραπάνω περιοχή διακρίνονται π.χ. στη χειροποίητη κεραμική «τύπου Λαντόγκα» και την κατασκευή των οικιών (μικρού μεγέθους με φούρνο σε μία γωνία), ο οποίος διαφέρει από τα επιμήκη κτίσματα στη Σκανδιναβία. Στην πεδινή περιοχή βορειοδυτικά της λίμνης Ίλμεν και του Άνω Βολχόβ ιδρύθηκε το Νόβγκοροντ, πιθανόν στα μέσα του 10ου αιώνα. Ωστόσο, σε έναν λοφίσκο δύο χλμ. νότια της πόλης, στη συμβολή ποτάμιων δρόμων, εντοπίστηκε η εγκατάσταση του Riurikovo Gorodishche (Holmgard, «οχυρό του Ριούρικ»), η οποία χρονολογείται στα μέσα του 9ου αιώνα (καταστράφηκε γύρω στο 1000) και θεωρείται ο χώρος εγκατάστασης του Ριούρικ (βλ. παρακάτω). Στο Νόβγκοροντ διακρίνονται παρόμοια πολιτισμικά χαρακτηριστικά με την Παλαιά Λαντόγκα ενώ στα ευρήματα του οχυρού (π.χ. κοσμήματα, φυλαχτά ή αντικείμενα ιπποσκευής), τα σκανδιναβικά στοιχεία είναι εντονότερα και συνυπάρχουν με ανατολικοευρωπαϊκά, όπως η κεραμική «τύπου Λαντόγκα». Στο υδάτινο σύστημα του Βόλγα, μεταξύ των πόλεων Γιαροσλάβλ και Βλαντίμιρ στον Κλιάζμα, ήλθαν στο φως πολλά σκανδιναβικά ευρήματα που σχετίζονται με εγκαταστάσεις πληθυσμών. Στα βορειοδυτικά της Ρωσίας του Κιέβου, το σπουδαιότερο πολιτικό και εμπορικό κέντρο ήταν το Γκνιέζντοβο στον Άνω Δνειπερο, κοντά στο σημερινό Σμολένσκ, το οποίο δέχτηκε εποικισμούς από τον ύστερο 9ο έως τον πρώιμο 11ο αιώνα. Στην περιοχή του έχουν εντοπιστεί τα περισσότερα σκανδιναβικά ευρήματα συγκριτικά με τις υπόλοιπες εγκαταστάσεις, καθώς αποτελούσε κέντρο παραγωγής κοσμημάτων. Διάφορες άλλες σημαντικές εγκαταστάσεις εμφανίστηκαν με τον σταδιακό εποικισμό των Σκανδιναβών⁶.

6. ΜΑΛΙΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 25-28, 42-45. G. LEBEDEV, Slavs and Finns in northwest Russia Revisited, *Fennoscandia archaeologica* 11 (1994), 89-95. JANSSON, Eastern expansion, 26-55. DUCZKO, *Viking Rus*, 60-70, 99-114, 155-188. J. SHEPARD, The origins of Rus' (c. 900-1015), στο: *The Cambridge History of Russia*, τόμ. 1, *From Early*

Από τον 9ο αιώνα οι Σκανδιναβοί έμποροι χρησιμοποιούσαν συνήθως αντί του Βόλγα το ρεύμα του Δνείπερου με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μία νέα υδάτινη αρτηρία από τη Βαλτική έως τη Μαύρη Θάλασσα, γνωστή ως «ο δρόμος από τους Βάραγγους στους Έλληνες», η οποία επέφερε τις πρώτες επαφές των Ρως με το Βυζάντιο. Οι επαφές αυτές αρχικά ήταν στρατιωτικές (βλ. σχετικό κεφάλαιο στον Τόμο) αλλά και εμπορικές, που επισημοποιήθηκαν στη συνέχεια με συνθήκες. Για την υδάτινη εμπορική αρτηρία του Δνείπερου γνωρίζουμε αρκετές λεπτομέρειες από τον Κωνσταντίνο Ζ΄ Πορφυρογέννητο αλλά και το *Χρονικό του Νέστορα*⁷. Ταυτόχρονα, οι Σκανδιναβοί έμποροι ήταν γνωστοί και στη Δύση. Σύμφωνα με τους *Annales Bertiniani*, ανάμεσα στα μέλη της βυζαντινής πρεσβείας προς τον βασιλέα των Φράγκων Λουδοβίκο Α΄ τον Ευσεβή το 839 στο Ινγκελχάιμ, υπήρχαν και άνδρες από τον λαό των Ρως. Με επιστολή του, ο αυτοκράτορας Θεόφιλος ζητούσε από τον Λουδοβίκο να διευκολύνει την επιστροφή στην πατρίδα τους καθώς, εξαιτίας των νομάδων βόρεια της Μαύρης Θάλασσας (προφανώς των Χαζάρων), αυτή δεν μπορούσε να γίνει με ασφάλεια⁸. Η μαρτυρία των *Annales Bertiniani* συμπληρώνει εκείνη του Νέστορα ότι οι Χάζαροι κυριαρχούσαν τότε στις νοτιορωσικές στέπες, είχαν επιβάλει φόρο στους Πολιάνους, τους Σεβεριάνους και τους Βιάτιτσους (μετέπειτα και στους Ραδιμίτσους) και συνέλεγαν ένα δέγμα λευκού σκίουρου από κάθε οικία, ενώ από τους Πολιάνους και Ξίφη⁹.

Rus' to 1689, επιμ. Μ. PERRIE, Cambridge 2006, 59. BARFORD, Proto-State, 30-31. MARTIN, East Slavic State, 39, 46. D. CARLSSON – A. SELIN, *In the footsteps of Rurik. A guide to the Viking History of Northwest Russia*, Helsinki – Copenhagen 2012, 18-27, 30, 37-126. Βλ. επίσης, Α. MUSIN, The rise of Novgorod revisited, *Slavia Antiqua* 59 (2018), 165-194.

7. Βλ. σχετικά, ΜΑΛΙΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 27. DUCZKO, *Viking Rus*, 248-252. ΤΟΛΟΧΚΟ, 'Ethnography', 183-184. BARFORD, Proto-State, 31. MARTIN, East Slavic State, 40. ΜΑΙΕΣΚΑ, Byzantine Empire, 52. ANDROSHCHUK, Dereva, 15-18. CARLSSON – SELIN, *Viking History*, 27-28. Για τους εμπορικούς δρόμους, βλ. επίσης Ν.Α. ΜΑΚΑΡΟΒ, Portages of the Russian North: Historical Geography and Archaeology, *Fennoscandia archaeologica* 11 (1994), 13-27.

8. *Annales Bertiniani*, a. 839, έκδ. G. WAITZ [MGH SS rer. Germ. 5], Hanover 1883, 19-20. ΜΑΛΙΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 29. DUCZKO, *Viking Rus*, 10-19. Ι. ΓΑΡΙΠΖΑΝΟΒ, The Annals of St. Bertin (839) and Chacanus of the Rhos, *Ruthenica* 5 (2006), 7. SHEPARD, Origins of Rus', 49, 51. MARTIN, East Slavic State, 36. ΜΑΙΕΣΚΑ, Byzantine Empire, 51.

9. BARFORD, *Early Slavs*, 99. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Proto-State, 28-29.

Η εμπορική διείσδυση των Σκανδιναβών απέκτησε σε δεύτερη φάση και πολιτικά χαρακτηριστικά. Το *Χρονικό του Νέστορα* αναφέρει ότι το έτος 859 οι Βάραγγοι (Ρως) επέβαλαν φόρο στους Τσουντ, τους Σλάβους του Νόβγκοροντ, τους Μέρια, τους Βες και τους Κριβίτσους¹⁰. Τρία χρόνια αργότερα, το 862, τα φύλα αυτά, πλην των Μέρια, αρνήθηκαν την καταβολή φόρου. Ταυτόχρονα όμως, καθώς υπήρχε αδυναμία συνενόησης και ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ τους, με αποτέλεσμα τις συχνές εχθροπραξίες, ζήτησαν από τους Ρως την αποστολή ενός ηγεμόνα προκειμένου να τους κυβερνήσει: *η χώρα μας είναι μεγάλη και πλούσια, αλλά δεν υπάρχει τάξη σε αυτή. Ελάτε να κυβερνήσετε σε εμάς. Επέλεξαν τότε τρεις αδελφούς με τις οικογένειές τους, οι οποίοι πήραν μαζί τους όλους τους Ρως και μετανάστευσαν. Ο μεγαλύτερος, ο Ριούρικ, εγκαταστάθηκε στο Νόβγκοροντ; ο δεύτερος, ο Σίνεους, στο Μπελοόζερο και ο τρίτος, ο Τρούβορ, στο Ιζβόρσκ. Σε αντίθεση με τον ευρέως χρησιμοποιούμενο Λαυρεντιανό Κώδικα του Χρονικού, ο Υπατιανός Κώδικας παρέχει μία διαφορετική εκδοχή των γεγονότων: πήραν μαζί τους όλους τους Ρως και ήλθαν πρώτα στους Σλάβους του Νόβγκοροντ και ίδρυσαν την πόλη Λαντόγκα, όπου εγκαταστάθηκε ο πρεσβύτερος, ο Ριούρικ. Ο δεύτερος, ο Σίνεους, εγκαταστάθηκε στο Μπελοόζερο και ο τρίτος, ο Τρούβορ, στο Ιζβόρσκ. Από αυτούς τους Βάραγγους η χώρα των Ρως πήρε το όνομά της. Δύο χρόνια αργότερα, ο Σίνεους και ο Τρούβορ πέθαναν και ο Ριούρικ πήρε όλη την εξουσία στα χέρια του. Τότε, πήγε στη λίμνη Ιλμεν, και ίδρυσε στις όχθες του ποταμού Βολχόβ την πόλη του Νόβγκοροντ όπου και εγκαταστάθηκε ως ηγεμόνας¹¹.*

Από την άλλη πλευρά, ο Ο. Pritsak, στηριζόμενος στη μαρτυρία του *Πρώτου Χρονικού του Νόβγκοροντ*, διατύπωσε την άποψη ότι το αίτημα προς τους Σκανδιναβούς υποβλήθηκε από κατοίκους πόλεων και όχι φύλα, όπως αναφέρει ο Νέστορας. Οι πέντε αυτές πόλεις που

10. ΜΑΛΙΓΚΟΥΑΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 39. MARTIN, *East Slavic State*, 36. CARLSSON – SELIN, *Viking History*, 14.

11. *Χρονικό του Νέστορα*, 59 (PVL, 17). ΜΑΛΙΓΚΟΥΑΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 39. JANSSON, *Eastern expansion*, 10-11, 31. LIND, *Interpretation*, 247-248. D. PICKOVÁ, *Were the Varangians Really the Founders of the Rus'ian State? Prague Papers on the History of International Relations* 2008, 21. MARTIN, *East Slavic State*, 36-37. SHEPARD, *Origins of Rus'*, 47. CARLSSON – SELIN, *Viking History*, 14-17.

κατέβαλαν φόρο ήταν η Παλαιά Λαντόγκα (Τσουντ), το Μπελοόζερο (Βες, οι οποίοι χάνονται από το *Χρονικό του Νέστορα* μετά το 882), το Ιζβόρσκ (μετέπειτα Πσκοβ και Νόβγκοροντ ως κέντρα των Σλοβιάνων), το Μεγάλο Ροστόβ (Μέρια, βορειοανατολικά της Μόσχας), και το Πολότσκ (Κριβίτσοι). Μόνο οι τρεις πρώτες όμως (δύο φιννικές και μία σλαβική) κάλεσαν τους Σκανδιναβούς, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στις αντίστοιχες πόλεις. Ταυτόχρονα, σημειώνει ορισμένες ανακολουθίες του Νέστορα, όπως το γεγονός ότι ενώ ήταν πέντε τα φύλα που κατέβαλαν φόρο στους Βάραγγους, πρεσβεία σε αυτούς έστειλαν τέσσερα (δεν αναφέρονται οι Μέρια)¹².

Η παραπάνω περιγραφή του Νέστορα, γνωστή και ως «πρόσκληση των ηγεμόνων», αν και θεωρείται μύθος από πολλούς μελετητές¹³, διασώζει στον πυρήνα της τεκμηριωμένες και από ευρήματα επαφές των σλαβικών φύλων με τους Σκανδιναβούς Ρως. Ταυτόχρονα, αποτελεί πεδίο αντιπαράθεσης στην έρευνα ο βαθμός συμμετοχής των Σκανδιναβών στη διαμόρφωση της Ρωσίας του Κιέβου. Οι δύο θέσεις που διαμορφώθηκαν ως προς αυτό είναι γνωστές ως νορμανική και αντινορμανική θεωρία αντίστοιχα¹⁴. Αναφορικά με τους Σκανδιναβούς, οι Βυζαντινοί τους ονόμαζαν *Ρως* ενώ ο Νέστορας χρησιμοποιεί τα ονόματα *Rus'* και *Variagi* (*Βάραγγοι*). Με το όνομα *Rus'* επίσης, ο Νέστορας δηλώνει και τον λαό που προήλθε από τη συνένωση των Σκανδιναβών με τα ανατολικοευρωπαϊκά φύλα. Η ετυμολογία του ονόματος αυτού είναι πιθανότατα σκανδιναβική με ποικίλες εκδοχές

12. O. PRITSAK, *The Invitation to the Varangians*, *HUS* 1/1 (1977), 7-22. Για τη συγκριτική εξέταση των δύο πηγών, βλ. επίσης, LIND, *Interpretation*, 246-255. T.V. GUIMON, *What Events Were Reported by the Old Rus' Chroniclers?*, στο: *Past and Present*, 92-117.

13. PRITSAK, *Invitation*, 22. JANSSON, *Eastern expansion*, 11. SHEPARD, *Origins of Rus'*, 48. D. NIKOLAYEV, *Fír Flathemon in the Russian Primary Chronicle? The Legend of the Summoning of the Varangians and the Prefatory Matter to Audacht Morainn*, στο: *Transforming Traditions: Studies in Comparative Linguistics, Literature and Folklore*, επιμ. M. FOMIN – V. BLÁŽEK – P. STALMASZCZYK [*Studia Celto-Slavica* 6], Łódź 2012, 113-126.

14. Βλ. σχετικά, PVL, 242-247. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 40-45. JANSSON, *Eastern expansion*, 11-12. R. ZAKHARII, *The Historiography of Normanist and Anti-Normanist theories on the origin of Rus'. A review of modern historiography and major sources on Varangian controversy and other Scandinavian concepts of the origins of Rus'* (Dissertation), Oslo 2002. MARTIN, *East Slavic State*, 37-40.

(Rhos/Ros, Ruotsi, Rotsi κ.ά.)¹⁵. Ως προς τη διαδικασία της εθνογένεσης των Ρως του Κιέβου, αυτή διαρκεί περίπου έναν αιώνα, από τα τέλη του 9ου έως τα τέλη του 10ου/αρχές του 11ου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στα μέσα του 10ου αιώνα ο Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος καταγράφει τα ονόματα των επτά καταρρακτών του Δνείπερου τόσο στην παλαιοσλαβική όσο και στην παλαιογερμανική γλώσσα, ενώ από το έτος 961, αρχής γενομένης με τον Σβιατοσλάβο Α΄, όλοι οι ηγεμόνες των Ρως φέρουν σλαβικά ονόματα. Τα τελευταία απαντούν και στη συνθήκη του 944, ενώ απουσιάζουν σε εκείνη του 911¹⁶.

Μετά τον θάνατο των δύο νεότερων αδελφών, ο Ριούρικ απέκτησε τα εδάφη τους τα οποία και διαμοίρασε στα μέλη της συνοδείας του. Η νέα αυτή πραγματικότητα, σε συνάρτηση με τους εποικισμούς των Σκανδιναβών, διαμόρφωσε ένα πρώτο πολιτικό μόρφωμα με κέντρο το Νόβγκοροντ¹⁷ (ή για κάποιους άλλους μελετητές την Παλαιά Λαντόγκα, που φέρει ίχνη καταστροφής μεταξύ 863 και 871)¹⁸, το οποίο υπήρξε προπομπός της Ρωσίας του Κιέβου. Ο Νέστορας αναφέρει ότι δύο άνδρες από τη συνοδεία του Ριούρικ, ο Άσκολντ και ο Ντιο, θέλησαν να ταξιδεύσουν προς την Κωνσταντινούπολη. Ακολουθώντας τον ρου του Δνείπερου κυρίευσαν το έτος 862 το Κίεβο το οποίο έγινε έδρα τους. Η πόλη, κτισμένη επάνω σε λόφο, βρισκόταν στην περιοχή του σλαβικού φύλου των Πολιάνων, και σύμφωνα με τον μύθο η ίδρυσή της οφειλόταν σε τρεις αδελφούς Πολιάνους (Κίϊ, Σεκ, και Χόριβ), με τον μεγαλύτερο να δίνει το όνομά του στην πόλη¹⁹. Αφού εγκαταστάθηκαν στο Κίεβο και επιβλήθηκαν στους Πολιάνους, οι Άσκολντ και Ντιο εξαπέλυσαν την πρώτη τους επίθεση εναντίον της Κωνσταντινούπολης, κατά την οποία ισχυρή ανεμοθύελλα διέλυσε τα 200 πλοιάρια των Ρως.

15. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 28-31. JANSSON, *Eastern expansion*, 13, 15. DUCZKO, *Viking Rus*, 19-24. LIND, *Interpretation*, 255-257. BARFORD, *Proto-State*, 30. MARTIN, *East Slavic State*, 38. CARLSSON – SELIN, *Viking History*, 17-18.

16. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 52. LIND, *Interpretation*, 254.

17. CARLSSON – SELIN, *Viking History*, 14.

18. PRITSAK, *Invitation*, 15-16. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 42. DUCZKO, *Viking Rus*, 71-78, 86-96. SHEPARD, *Origins of Rus*, 53.

19. *Χρονικό του Νέστορα*, 54-55, 60 (PVL, 13, 223-227, 236). ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 39-40. DUCZKO, *Viking Rus*, 203-204, 217-218. LIND, *Interpretation*, 247. TOLOCHKO, 'Ethnography', 184. MARTIN, *East Slavic State*, 37.

Η επίθεση αυτή, την οποία περιγράφει ο πατριάρχης Φώτιος καθώς και άλλες βυζαντινές ή δυτικές πηγές (με αναφορά σε *Normanorum gentes*) χρονολογείται στο έτος 860, ενώ ο Νέστορας τη χρονολογεί στο 866, στο 14ο έτος της βασιλείας του Μιχαήλ Γ' (852-867)²⁰. Το γεγονός αυτό έθεσε υπό αμφισβήτηση την αξιοπιστία της χρονολόγησης του Νέστορα. Για παράδειγμα, η «πρόσκληση των ηγεμόνων» χρονολογείται στον Λαυρεντιανό Κώδικα το 862, ενώ στον Υπατιανό Κώδικα το 859 και στο *Πρώτο Χρονικό του Νόβγκοροντ* το 854²¹. Μία μάλλον προγενέστερη επιδρομή των Ρως στην Παφλαγονία αναφέρεται στον *Βίο του Αγίου Γεωργίου Αμάστριδος* (64, 3-4: *ἔφοδος ἦν βαρβάρων τῶν Ῥῶς, ἔθλους, ὡς πάντες ἴσασιν, ὠμοτάτου καὶ ἀπηνοῦς...*), η οποία χρονολογείται περί το 820-830²². Από την άλλη πλευρά, θεωρείται μυθική η αναφορά του *Βίου του Αγίου Στεφάνου της Σουγδαίας* (σώζεται σε παλαιοσλαβικό χειρόγραφο του 15ου αιώνα) στην επιδρομή ενός Ρως με το όνομα *Μπράβλιν* στην Κριμαία στα τέλη του 8ου αιώνα²³.

Η ιστορία της Ρωσίας του Κιέβου διακρίνεται σε τρεις περιόδους: α) από την κατάληψη του Κιέβου το 882 έως τον εκχριστιανισμό των Ρως το 988· β) από το 988 έως το 1169 και γ) από το 1169 έως το 1240 (περίοδος των «ρωσικών ηγεμονιών»)²⁴. Ιδρυτής της Ρωσίας του Κιέβου ήταν ο σκανδιναβικής καταγωγής Όλεγκ, ο οποίος, μετά τον θάνατο του

20. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 43. DUCZKO, *Viking Rus*, 83-86. SHEPARD, *Origins of Rus'*, 53. MAJESKA, *Byzantine Empire*, 51-52. Α.Γ.Κ. ΣΑΒΒΙΑΗΣ, *Βυζαντινο-ρωσικά: εξήμισι αιώνες βυζαντινο-ρωσικών σχέσεων (1ο μισό 9ου-2ο μισό 15ου/αρχές 16ου αι. μ.Χ.): το status της έρευνας*, Θεσσαλονίκη 2018, 46-49.

21. PRITSAK, *Invitation*, 11, 21-22.

22. Βλ. Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, *La Vie de Saint Georges d'Amastris et Photius*, *JÖB* 28 (1979), 75-82. Ο. PRITSAK, *At the Dawn of Christianity in Rus': East Meets West*, στο: *Proceedings of the International Congress Commemorating the Millennium of Christianity in Rus'-Ukraine*, επιμ. Ο. PRITSAK - I. ŠEVČENKO (with the assistance of M. LABUNKA), Cambridge MA, 1988-1989 [*HUS* 12-13], 94-95. ΣΤΟ ΙΔΙΟ, W. TREATGOLD, *Three Byzantine Provinces and the First Byzantine Contacts with the Rus'*, 136-144. DUCZKO, *Viking Rus*, 44. MAJESKA, *Byzantine Empire*, 51. ΣΑΒΒΙΑΗΣ, *Βυζαντινο-ρωσικά*, 45.

23. Βλ. Ν.Κ. CHADWICK, *The Beginnings of Russian History: An Enquiry Into Sources*, Cambridge 1966, 68, υποσ. 1. PRITSAK, *Dawn of Christianity in Rus'*, 102-105. Α.Υ. VINOGRADOV, *Bravlin - Branliv ili krotok?* (Bravlin - Brave or Humble?), *Slověne* 2017/1, 219-235.

24. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 37-38.

Ριούρικ το 879, ηγήθηκε ενός μικτού εθνολογικά στρατού (αναφέρονται οι Βάραγγοι, οι Τσουντ, οι Σλάβοι του Νόβγκοροντ, οι Μέρια και οι Κριβίτσοι), και κυριεύσε αρχικά το Σιολένσκ και το Λιούμπετς στην περιοχή του Τσέρνιχιβ. Το 882 εκστράτευσε εναντίον του Κιέβου και, αφού εξόντωσε τους Άσκολντ και Ντιρ, εγκαταστάθηκε ο ίδιος εκεί. Ενοποιώντας τις περιοχές του Νόβγκοροντ και του Κιέβου υπό την εξουσία του, ο Όλεγκ έθετε ταυτόχρονα υπό ενιαίο έλεγχο και τη μεγάλη εμπορική αρτηρία από τη Βαλτική έως τη Μαύρη Θάλασσα. Στη νέα ηγεμονία ενσωματώθηκαν ανατολικοσλαβικά, φιννικά και βαλτικά φύλα, ενώ η άρχουσα τάξη ήταν για έναν αιώνα σκανδιναβική. Ο Όλεγκ (882-812) σταθεροποίησε αρχικά την εξουσία του στους Πολιάνους και στη συνέχεια οχύρωσε αρκετές πόλεις και επέβαλε φόρο στους Σλάβους του Νόβγκοροντ, τους Κριβίτσους και τους Μέρια, καθώς και στην πόλη του Νόβγκοροντ. Επίσης, υπέταξε τους Δερεβλιάνους, τους Σεβεριάνους και τους Ραδιμίτσους. Στο *Χρονικό του Νέστορα* αναφέρονται ακόμη συγκρούσεις με τους Ούλιχους και τους Τιβέρτσους²⁵. Εκτός από το νέο κέντρο εξουσίας, ο Όλεγκ θεμελίωσε τον γεωπολιτικό και οικονομικό προσανατολισμό του Κιέβου προς τα νότια, όπου βρισκόταν το Βυζάντιο. Η εγκαινίαση αυτών των σχέσεων είχε ως αποτέλεσμα επιθέσεις εναντίον της Κωνσταντινούπολης από τον Όλεγκ το 907 και τον διάδοχό του Ίγκορ (912-945) το 941, τις οποίες ακολούθησαν συνθήκες ειρήνης το 911 και το 944 αντίστοιχα. Οι συνθήκες αυτές έδωσαν ώθηση στο εξαγωγικό εμπόριο των Ρως προς το Βυζάντιο (γούνες, κερύ, μέλι κ.ά.), το οποίο διεξαγόταν μέσω του ποταμού Δνείπερου, και δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μίας εμπορικής παροικίας των Ρως στην Κωνσταντινούπολη, κοντά στον Άγιο Μάμα²⁶.

25. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 49-50. JANSSON, *Eastern expansion*, 11. DUCZKO, *Viking Rus*, 206-207. SHEPARD, *Origins of Rus*, 47-48. MARTIN, *East Slavic State*, 37. Σύμφωνα με το *Πρώτο Χρονικό του Νόβγκοροντ*, οι Δερεβλιάνοι υποτάχθηκαν από τον Ίγκορ και όχι τον Όλεγκ. Βλ. ANDROSHCHUK, *Dereva*, 7, 9.

26. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 50-52, η οποία αμφισβητεί τη γνησιότητα μίας αρχικής συνθήκης το 907. JANSSON, *Eastern expansion*, 23, 23. DUCZKO, *Viking Rus*, 210-215, 228-238, όπου και τα σκανδιναβικά ευρήματα στο Κίεβο (218-228). LIND, *Interpretation*, 254-255. ΜΑΙΕΣΚΑ, *Byzantine Empire*, 52-53. OSTROWSKI, *Pagan past*, 238-241. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, *Βυζαντινο-ρωσσιικά*, 57, 69.

Ο Ίγκορ συνέχισε τους πολέμους με γειτονικά φύλα ώσπου δολοφονήθηκε το 945 από τους Δερεβλιάνους²⁷. Διάδοχός του ήταν η σύζυγός του Όλγα (945-961), ως επίτροπος του ανήλικου ακόμη Σβιατοσλάβου. Αφού υπέταξε τους Δερεβλιάνους, η Όλγα επιχείρησε να ενισχύσει τις αρμοδιότητες της κεντρικής εξουσίας στα επιμέρους πριγκιπάτα (βλ. παρακάτω), δημιουργώντας ένα σταθερότερο διοικητικό και φορολογικό σύστημα. Ταυτόχρονα, υπήρξε πρόδρομος του εκχριστιανισμού της Ρωσίας του Κιέβου καθώς βαπτίστηκε χριστιανή κατά την επίσκεψή της στην Κωνσταντινούπολη, πιθανόν το 957²⁸. Η εποχή του Σβιατοσλάβου Α΄ (961-972) χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερα δυναμική εξωτερική πολιτική. Ο Σβιατοσλάβος υπέταξε το χαζαρικό χαγανάτο στον Κάτω Βόλγα το 964, το οποίο ήλεγχε τους Βούλγαρους του Βόλγα (η λεγόμενη «Μαύρη Βουλγαρία» μεταξύ των ποταμών Βόλγα και Κάμα), καθώς και τους Βιάτιτσους. Ακόμη, ήλθε σε ρήξη με το Βυζάντιο για τον έλεγχο της Βουλγαρίας. Στο πλαίσιο αυτό, ένας άλλος λαός της στέπας, οι Πετσενέγκοι, πολιόρκησαν το Κίεβο το 968, ενώ τον επόμενο χρόνο ο Σβιατοσλάβος, επιστρέφοντας από την αποτυχημένη εκστρατεία του στη Βαλκανική, δολοφονήθηκε σε ενέδρα των Πετσενέγκων στους καταρράκτες του Δνείπερου²⁹.

Ο πρωτότοκος γιος και διάδοχος του Σβιατοσλάβου, ο Γιαροπόλκ Α΄ (972-980), βρέθηκε αρχικά αντιμέτωπος με τους αδελφούς του Όλεγκ και Βλαδίμηρο. Μετά τη δολοφονία του πρώτου το 977, ο Βλαδίμηρος, που διοικούσε το Νόβγκοροντ, διέφυγε στη Σκανδιναβία. Με τη βοήθεια των Βαράγγων επέστρεψε τον επόμενο χρόνο, ανακατέλαβε το Νόβγκοροντ και, αφού εξόντωσε τον Γιαροπόλκ, εγκαταστάθηκε στο Κίεβο (980-1014). Ο Βλαδίμηρος επανέφερε υπό τον έλεγχο του Κιέβου τους Βιάτιτσους και τους Ραδιμίτσους και υπέταξε το βαλτικό φύλο των

27. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 52. JANSSON, *Eastern expansion*, 23. SHEPARD, *Origins of Rus'*, 57. ANDROSHCHUK, *Dereva*, 16. KOPTEV, *Ritual and History*, 1-2.

28. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 52-53. SHEPARD, *Origins of Rus'*, 58. MAJESKA, *Byzantine Empire*, 53. ANDROSHCHUK, *Dereva*, 16. KOPTEV, *Ritual and History*, 2-54. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, *Βυζαντινο-ρωσικά*, 37-41. Για τον εκχριστιανισμό της Όλγας, βλ. παρακάτω τη μελέτη του Η. Ευαγγέλου.

29. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 53-56. SHEPARD, *Origins of Rus'*, 60-61. MAJESKA, *Byzantine Empire*, 53-54. Για τις διενέξεις με το Βυζάντιο, βλ. το σχετικό κεφάλαιο του Τόμου (Π. Σοφούλης).

Γιατβιάγων το 983. Η επέκταση προς τα δυτικά επέφερε την κατάληψη αρκετών πόλεων, όπως το Τσέρβεν και το Πρέμυσλ, μεταξύ των ποταμών Σαν και Μπουγκ. Επίσης, πέτυχε νίκη επί των Βουλγάρων του Βόλγα και δημιούργησε σειρά οχυρωματικών έργων στα νότια ώστε να εμποδίζονται οι επιθέσεις των Πετσενέγκων προς το Κίεβο³⁰. Κορυφαία στιγμή ωστόσο της διακυβέρνησής του ήταν ο εκχριστιανισμός της Ρωσίας του Κιέβου από το Βυζάντιο το 988 (βλ. το σχετικό κεφάλαιο του Τόμου).

Ο Γιαροσλάβος (1019–1054), γιος του Βλαδίμηρου και πρίγκιπας του Νόβγκοροντ, ανήλθε στον θρόνο του Κιέβου μετά από πενταετή εμφύλιο πόλεμο με τον αδελφό του Σβιατοπόλκ Α΄. Στο πλαίσιο αυτής της σύγκρουσης, ο Βολεσλάβος Α΄ της Πολωνίας, σύμμαχος του Σβιατοπόλκ, κυριεύσε προσωρινά το Κίεβο το 1018. Ο Γιαροσλάβος επιχείρησε να ενισχύσει τη θέση του κράτους του σε διεθνές επίπεδο. Ο ίδιος είχε νυμφευθεί τη Σουηδή πριγκίπισσα Ινγιγέρδη ενώ οι τρεις κόρες του Γιαροσλάβου καθώς και τρεις από τους γιους του συνδέθηκαν με δυναστικούς οίκους της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης. Οι επιγαμίες αυτές επέφεραν το άνοιγμα της Ρωσίας του Κιέβου προς τη Δύση. Ένας άλλος γιος του, ο Βσέβολοντ, νυμφεύθηκε την Αναστασία, κόρη του βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Θ΄ Μονομάχου. Ο Γιαροσλάβος επέκτεινε την ηγεμονία του προς τα βορειοανατολικά της Μόσχας, όπου ιδρύθηκε η πόλη Γιαροσλάβλ, προς τα βορειοδυτικά μετά από νίκες επί των Εσθονών αλλά και προς τα δυτικά, όπου απέσπασε από τους Πολωνούς τη Ρουθηνία. Η τελευταία επίθεση των Ρως εναντίον της Κωνσταντινούπολης το 1043 συσχετίζεται από ορισμένους μελετητές με πιθανή υποστήριξη του Γιαροσλάβου προς την αποτυχημένη εξέγερση του στρατηγού Γεωργίου Μανιάκη³¹.

Λάτρης των γραμμάτων, γεγονός που του απέδωσε και το προσωνύμιο Σοφός, ο Γιαροσλάβος ενδιαφέρθηκε για την περαιτέρω διάδοση του χριστιανισμού και του βυζαντινού πολιτισμού στη χώρα

30. ΜΑΛΙΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 59. SHEPARD, *Origins of Rus'*, 62-64.

31. Α. ΚΑΖΗΔΑΝ, *Rus'-Byzantine Princely Marriages in the Eleventh and Twelfth Centuries*, στο: *Proceedings*, 416-417, 420-422. ΜΑΛΙΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 71-74. S. FRANKLIN, *Kievan Rus' (1015-1125)*, στο: *The Cambridge History of Russia*, 75-77, 88, 90-92. MAJESKA, *Byzantine Empire*, 58. ΚΟΠΤΕΒ, *Ritual and History*, 4-5. CARLSSON – SELIN, *Viking History*, 31.

του. Επί των ημερών του ιδρύθηκαν οι πρώτες ρωσικές μονές και ανεγέρθηκε ο ναός της Αγίας Σοφίας στο Κίεβο μεταξύ 1037-1046, με πρότυπο εκείνον της Κωνσταντινούπολης, καθώς και η λεγόμενη Χρυσή Πύλη. Στο νομοθετικό του έργο, ο Γιαροσλάβος κωδικοποίησε το σλαβικό εθιμικό δίκαιο και ορισμένους κανόνες του εκκλησιαστικού δικαίου (ο *Κώδικας του Γιαροσλάβου*), οι οποίοι συμπληρώνουν τον παλαιότερο *Κώδικα του Βλαδίμηρου*. Η περίοδος από το 1019 έως το 1125 (ή 1132) θεωρείται ο «χρυσός αιώνας» της Ρωσίας του Κιέβου, με σχετική πολιτική σταθερότητα, οικονομική ανάπτυξη και πολιτισμική άνθιση³². Τέλος, προκειμένου να ρυθμίσει το ζήτημα της διαδοχής στο Κίεβο ώστε να αποφεύγονται οι συγκρούσεις, ο Γιαροσλάβος εισήγαγε την αρχή της *πρεσβυγενείας*, με την οποία ο θρόνος περνούσε από τον μεγαλύτερο προς τον μικρότερο αδελφό και μόνο όταν εξαντλούνταν αυτή η σειρά αποκτούσε δικαίωμα διαδοχής ο γιος του πρωτότοκου αδελφού. Τα αδέλφια που ανέμεναν τη διαδοχή, τοποθετήθηκαν ιεραχικά στα πριγκιπάτα, τα όρια των οποίων καθορίστηκαν από τον Γιαροσλάβο. Ωστόσο, ούτε με αυτό το σύστημα έπαυσαν οι ενδοδυναστικές διενέξεις ενώ αντίθετα ενισχύθηκαν οι κεντρόφυγες τάσεις, καθώς οι τοπικοί ηγεμόνες επιθυμούσαν να παραμείνουν στις δικές τους περιοχές και να εξασφαλίσουν τη διαδοχή στους απογόνους τους. Αν και δεν επέλυσε τα σοβαρά ενδοδυναστικά ζητήματα, η αρχή της *πρεσβυγενείας* παρέμεινε έκτοτε η βάση του συστήματος διαδοχής³³.

Μεταξύ του 1054 και του 1093 στον θρόνο του Κιέβου εναλλάσσονταν τρεις γιοι του Γιαροσλάβου (Ιζιασλάβος Α΄, Σβιατοσλάβος Β΄ και Βσέβολοντ Α΄), οι οποίοι στην πράξη παραβίασαν την αρχή της *πρεσβυγενείας*. Ο Ιζιασλάβος, αρχικά ηγεμόνας του Τούροβ, ανατράπηκε το 1068 από εξέγερση στο Κίεβο μετά την ήττα στον ποταμό Άλτα από τους Κουμάνους (Πολόβτσοι ή Κιπτσάκοι) και κατέφυγε στην Πολωνία. Ο Σβιατοσλάβος Β΄, ηγεμόνας του Τσέρνιχιβ, ο οποίος είχε τη στήριξη του Βσέβολοντ, κέρδισε τον θρόνο, ωστόσο, παρά τη νίκη του επί των Κουμάνων δεν κατάρθωσε να εδραιωθεί. Το 1069 ο Ιζιασλάβος, ο οποίος

32. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 69-71. FRANKLIN, *Kievan Rus'*, 73, 91. MAJESKA, *Byzantine Empire*, 57.

33. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 79-81. FRANKLIN, *Kievan Rus'*, 78-79. MARTIN, *East Slavic State*, 41-44.

είχε νυμφευθεί την Πολωνή πριγκίπισσα Γερτρούδη, επανήλθε στο Κίεβο με τη βοήθεια του Βολεσλάβου Β΄ της Πολωνίας. Το 1072 οι τρεις αδελφοί εξέδωσαν νόμους που συμπλήρωναν το έργο του πατέρα τους, φαινομενικά σε κλίμα συναίνεσης. Το 1073 ο Ιζιασλάβος ανατράπηκε εκ νέου από τους αδελφούς του και παρέμεινε τρία χρόνια σε δυτικές αυλές. Ο θρόνος πέρασε ξανά στον Σβιατοσλάβο Β΄ έως τον θάνατό του τον Δεκέμβριο του 1076. Οι διενέξεις αυτές σηματοδότησαν τον κατακερματισμό του ηγεμονικού οίκου των Ρως σε τρεις αντιμαχόμενες δυναστείες, τους Ιζιασλάβιτες, τους Σβιατοσλάβιτες και τους Βσεβολόβιτες. Ο Ιζιασλάβος Α΄ επανήλθε στον θρόνο του από τον Ιούλιο του 1077 έως τον Οκτώβριο του 1078, όταν έπεσε πολεμώντας εναντίον του Όλεγκ Σβιατοσλάβιτες και των Κουμάνων συμμάχων του. Ο Βσέβολοντ Α΄ (1078–1093), ηγεμόνας αρχικά του Περεγιασλάβλ και από το 1073 του Τσέρνιχιβ, εξουδετέρωσε αρκετά συγγενικά του πρόσωπα (ανάμεσά τους και ο Γιαροπόλκ Ιζιασλάβιτες που είχε καταφύγει προσωρινά στους Πολωνούς το 1085) και μαζί με τους δύο γιους του απέκτησαν τον έλεγχο των περισσότερων πριγκιπάτων³⁴.

Ο Σβιατοπόλκ Β΄ Ιζιασλάβιτες (1093–1113), επιχείρησε να σταθεροποιήσει την κατάσταση στο εσωτερικό αλλά και να αντιμετωπίσει τους εξωτερικούς εχθρούς. Κυριότερος από αυτούς ήταν οι νομάδες Κουμάνοι οι οποίοι κυριάρχησαν στις νοτιορωσικές στέπες μετά το 1060. Αρκετές φορές ωστόσο, σφετεριστές του θρόνου στο Κίεβο ή στις άλλες περιοχές αναζήτησαν τη συμμαχία τους για να επιβληθούν³⁵. Σημαντικότερο ίσως γεγονός κατά την ηγεμονία του Σβιατοπόλκ ήταν η Σύνοδος του Λιούμπετς το 1097, με τη συμμετοχή έξι τοπικών ηγεμόνων. Η Σύνοδος καταδίκασε τον Όλεγκ Σβιατοσλάβιτες ο οποίος δεν συμμετείχε με τους υπόλοιπους πριγκίπιτες στον κοινό αγώνα κατά

34. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 82-84. FRANKLIN, *Kievan Rus'*, 92. M. DIMNIK, *The Rus' principalities (1125–1246)*, στο: *The Cambridge History of Russia*, 99. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Power Politics in Kievan Rus': Vladimir Monomakh and His Dynasty, 1054–1246*, Toronto 2016, 8-30.

35. O. PRITSAK, *The Polovcians and Rus*, *AEMA* 2 (1982), 321-380. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 85-86. FRANKLIN, *Kievan Rus'*, 89-90. Οι Κουμάνοι εμφανίζονται όχι μόνο ως ειδωλολάτρες με βαρβαρικά έθιμα αλλά και ως η θεόσταλη απειλή που θα τιμωρήσει τους χριστιανούς Ρως «για τις αμαρτίες τους». Βλ. *Χρονικό του Νέστορα*, 58, 147-148, 182-187, 212-214. *PVL*, 16, 114, 149-154, 180, 233, 349. OSTROWSKI, *Pagan past*, 244-247, 250. ISOAHO, *Last Emperor*, 53-56, 73-75.

των Κουμάνων και τον ανάγκασε να συγκυβερνά στο Τσέρνιχβ με τον αδελφό του Δαβίδ. Η Σύνοδος επίσης τροποποίησε την αρχή της *πρεσβυγενείας*, καθώς αποφάσισε ότι κάθε τοπικός ηγεμόνας μπορούσε να θεωρεί την επικράτειά του ως πατρικό κλήρο και να την κληροδοτεί στους διαδόχους του. Με τον τρόπο αυτό έπαυσε η υποχρεωτική εναλλαγή των ηγεμόνων ανάλογα με την ιεραρχία των περιοχών και η εγκατάλειψη του πατρικού κλήρου θα συνέβαινε μόνο όταν κάποιος, ως *πρεσβυγενής*, θα έπρεπε να ανέλθει στον θρόνο του Κιέβου³⁶.

Ο Βλαδίμηρος Β΄ (1113-1125), γιος του Βσέβολοντ Α΄ και της βυζαντινής πριγκίπισσας Αναστασίας, ανήλθε στον θρόνο αντί του Όλεγκ Σβιατοσλάβιτς, ο οποίος, αν και ήταν ο πρώτος στη σειρά διαδοχής, συναίνεσε σε αυτό με αντάλλαγμα τον πλήρη έλεγχο του Τσέρνιχβ. Ο Βλαδίμηρος Β΄, παρά τις επιτυχείς εκστρατείες του εναντίον των Κουμάνων, δέχτηκε να νυμφευθούν δύο από τους γιους του πριγκίπισσες των τελευταίων. Από την άλλη πλευρά, έτρεφε ιδιαίτερη συμπάθεια για το Βυζάντιο, όπως φαίνεται από το προσωνύμιο *Μονομάχος*, και έδωσε την κόρη του Μαρίνα στον Λέοντα Διογένη, γιο του αυτοκράτορα Ρωμανού Δ΄. Σύμφωνα με την παράδοση, με το στέμμα που δώρισε ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ Κομνηνός στον Βλαδίμηρο Β΄, το λεγόμενο «στέμμα του Μονομάχου», στέφθηκαν μετέπειτα οι μεγάλοι πρίγκιπες του Κιέβου και οι Ρώσοι τσάροι. Πολύ σημαντικό ήταν και το νομοθετικό του έργο, ιδιαίτερα για την προστασία του φτωχού αγροτικού πληθυσμού, καθώς και η *Νουθεσία*, η οποία έχει μεγάλες ομοιότητες με τα βυζαντινά ηγεμονικά κάτοπτρα (βλ. σχετικό κεφάλαιο στον Τόμο)³⁷.

Η ηγεμονία του Μστισλάβου Α΄ (1125-1132), γιου του Βλαδίμηρου Β΄, αποτελεί την τελευταία φάση της ενότητας στη Ρωσία του Κιέβου. Ο Μστισλάβος επέβαλε την εξουσία του στα πριγκιπάτα υποτάσσοντας το Πολότσκ και εξορίζοντας τους πρίγκιπες του στο Βυζάντιο. Το 1129 εκδίωξε τους Κουμάνους ανατολικά του Βόλγα και πριν πεθάνει όρισε διάδοχο τον αδελφό του Γιαροπόλκ³⁸. Από την εποχή του Γιαροπόλκ Β΄

36. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 85. FRANKLIN, *Kievan Rus'*, 89. DIMNIK, *Rus' principalities*, 99. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Power Politics*, 31-55. MARTIN, *East Slavic State*, 43.

37. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 86-87. FRANKLIN, *Kievan Rus'*, 90-91. DIMNIK, *Rus' principalities*, 99. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Power Politics*, 56-68.

38. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 87-88. DIMNIK, *Rus' principalities*, 101-102. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Power Politics*, 69-77.

Βσεβολόβιτς (1132-1139) έως την υποταγή της Ρωσίας του Κιέβου στους Μογγόλους το 1240 κυριαρχούν οι κεντρόφυγες τάσεις, συνοδευόμενες από αδιάκοπες εμφύλιες συγκρούσεις, οι οποίες επέφεραν την ισχυροποίηση των διοικητικών κέντρων στα επιμέρους πριγκιπάτα και την εξασθένηση της κεντρικής εξουσίας στο Κίεβο. Καθώς ο Γιαροπόλκ Β΄ ήταν άκληρος, νέος ηγεμόνας στο Κίεβο αναδείχθηκε ο Βσέβολοντ του Τσέρνιχιβ. Ο Βσέβολοντ Β΄ (1139-1146) διεξήγαγε επιχειρήσεις εναντίον συγγενών του και όρισε ηγεμόνα του Νόβγκοροντ τον αδελφό του Σβιατοσλάβο, ο οποίος εξέδωσε ένα διάταγμα αναφορικά με τις σχέσεις της κοσμικής εξουσίας με την Εκκλησία. Μετά την εκδίωξη του Σβιατοσλάβου από τον λαό του Νόβγκοροντ το 1141, ο Βσέβολοντ συμφιλιώθηκε με τους εχθρούς του συγγενείς και τοποθέτησε στο Νόβγκοροντ τον Σβιατοπόλκ Μστισλάβιτς³⁹.

Οι νέες εμφύλιες διενέξεις μετά τον θάνατο του Βσέβολοντ έφεραν στον θρόνο τον Ιζιασλάβο Β΄ Μστισλάβιτς (1146-1154). Οι θείοι του ωστόσο, Σβιατοσλάβος του Νόβγκοροντ και Γεώργιος του Βλαντίμιρ-Σούζνταλ (Iurii Dolgorukii) κινήθηκαν εναντίον του και τον ανέτρεψαν το 1149. Η εξουσία του Γεωργίου στο Κίεβο διήρκεσε έως το 1151, όταν ο Ιζιασλάβος ανέκτησε τον θρόνο. Από το 1154 έως το 1169 η εξουσία στο Κίεβο άλλαξε διαρκώς χέρια μεταξύ διαφόρων σφετεριστών, ανάμεσά τους και ο Γεώργιος για δεύτερη φορά (1155-1157)⁴⁰. Το 1169 ο ηγεμόνας του Βλαντίμιρ-Σούζνταλ Ανδρέας Μπογκολιούμπσκυ κυριέυσε το Κίεβο, ωστόσο προτίμησε να μην εγκατασταθεί εκεί αλλά να παραμείνει στην ηγεμονία του. Η μετατόπιση του κέντρου βάρους από το Κίεβο προς το Βλαντίμιρ-Σούζνταλ οριοθετεί συμβατικά την απαρχή της τρίτης και τελευταίας περιόδου της Ρωσίας του Κιέβου, αυτής των «ρωσικών ηγεμονιών». Οι ηγεμονίες (πριγκιπάτα του ενιαίου κράτους τυπικά), που βρισκόνταν σε διαρκείς διενέξεις μεταξύ τους, ήταν το Κίεβο, το Σμολένσκ, το Πολότσκ, η Ταμάταρχα/Τμουταρακάν, το Τούροβ, το Ριαζάν, το Τσέρνιχιβ, το Περεγιασλάβλ, το Νόβγκοροντ, το Βλαντίμιρ-Σούζνταλ και η Γαλικία-Βολυνία (ενώθηκαν το 1199). Οι τρεις τελευταίες ηγεμονίες ήταν και οι ισχυρότερες⁴¹.

39. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 88-89. DIMNIK, *Rus' principalities*, 102-104. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Power Politics*, 78-119.

40. DIMNIK, *Rus' principalities*, 104-107. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Power Politics*, 120-176.

41. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 89-121. DIMNIK, *Rus' principalities*, 110-112.

Ο επικεφαλής της Ρωσίας του Κιέβου αναφέρεται στις πηγές ως *πρίγκιπας* ή *μέγας πρίγκιπας*, *χαγάνος* και *άρχων*. Κύριο στήριγμα της εξουσίας ήταν η προσωπική του φρουρά, η *ντρουζίνα* (*druzhina*). Οι άνδρες αυτοί, αρχικά μόνο Σκανδιναβοί, οι οποίοι έδιναν όρκο πίστης πριν εισέλθουν στο σώμα, συνόδευαν τον ηγεμόνα σε εκστρατείες, εμπορικές αποστολές, στη συλλογή φόρων κ.ά. Εκτός από επικεφαλής της φρουράς, οι πρίγκιπες ήταν και οι ανώτατοι δικαστές. Τα ανώτερα μέλη αυτής της *ντρουζίνα* (της *παλαιάς*), αλλά και της κοινωνικής ιεραρχίας, ήταν οι βογιάροι, μεγάλοι γαιοκτήμονες, οι οποίοι ασκούσαν διοίκηση στον στρατό και στα αστικά κέντρα και είχαν στην κατοχή τους δούλους, όπως επίσης οι έμποροι και οι βιοτέχνες. Μία άλλη, λιγότερο γνωστή *ντρουζίνα* (η *νέα*), απαρτιζόταν από άνδρες άλλων κοινωνικών στρωμάτων. Σημειώνεται ακόμη ότι στις πηγές του 11ου και 12ου αιώνα η λέξη *ντρουζίνα* δήλωνε ποικίλες ομάδες ανθρώπων ή συντεχνίες. Από την άλλη πλευρά, τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού στην ύπαιθρο, όπου οι Σκανδιναβοί εγκαταστάθηκαν σε πολύ μικρή κλίμακα, αποτελούσαν οι ελεύθεροι καλλιεργητές, οι οποίοι κατέβαλαν φόρο σε χρήμα ή σε είδος. Για τον αγροτικό πληθυσμό λίγα είναι γνωστά αναφορικά με το ποσοστό των εξαρτημένων ή ελεύθερων καλλιεργητών και αποτελεί ζήτημα το εάν είχαν επικρατήσει στην ύπαιθρο «φεουδαρχικά» πρότυπα⁴².

Την επικράτεια της Ρωσίας του Κιέβου συνέθεταν τα επιμέρους πριγκιπάτα, με δικούς τους τοπικούς πρίγκιπες, τα οποία σε γενικές γραμμές αντιστοιχούσαν με την έκταση φυλετικών εγκαταστάσεων. Αναφορικά με την ανάπτυξη των πόλεων, γύρω από ένα οχυρωμένο κέντρο, όπου διέμενε ο ηγεμόνας με την ακολουθία του, παρατηρείται σε πρώτη φάση η εγκατάσταση πληθυσμού που ασκούσε κατά κύριο λόγο εμπορική ή βιοτεχνική δραστηριότητα. Η συνένωση του αρχικού πυρήνα με την εγκατάσταση εκτός των τειχών δημιούργησε τα πρώτα αστικά κέντρα των Ρως (Κίεβο, Τσέρνιχιβ, Περεγιασλάβλ, Νόβγκοροντ, Σμολένσκ, Λιούμπετς κ.ά.). Οι πολίτες μετείχαν στα κοινά μέσω

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Power Politics*, 176-349. MARTIN, *East Slavic State*, 44.

42. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 43-44, 136-141, 147-150. JANSSON, *Eastern expansion*, 27, 37. DUCZKO, *Viking Rus*, 24-29, 246-248. GARIPZANOV, *Annals of St. Bertin*, 7-11. FRANKLIN, *Kievan Rus'* 81-82, 87-88. TOLOCHKO, 'Ethnography', 186-187. MARTIN, *East Slavic State*, 41, 44-47.

μίας συνάθροισης, γνωστής ως βέτσε (veche), όπου λαμβάνονταν οι σημαντικές αποφάσεις. Οι τοπικοί ηγεμόνες είχαν στις αρμοδιότητές τους την απονομή της δικαιοσύνης, τη φορολογία και την άμυνα της πόλης. Στο Κίεβο, οι επιφανείς άνδρες της ντρουζίνα, μαζί με εκπροσώπους του κλήρου, συγγενικά πρόσωπα του ηγεμόνα και πιθανόν εκπροσώπους των πόλεων, συγκροτούσαν ένα συμβουλευτικό σώμα. Ισχυρή ήταν και η επιρροή της Εκκλησίας, η οποία μαζί με την κοσμική εξουσία συνδιαμόρφωνε το νομικό πλαίσιο της Ρωσίας του Κιέβου⁴³.

Το τέλος της ήδη κατακερματισμένης Ρωσίας του Κιέβου επήλθε από την επέκταση των Μογγόλων προς τα δυτικά την εποχή του Ογκεντέι, γιου και διαδόχου του Τζένγκις χαν. Η αρχή έγινε το 1223, όταν μετά την κατάληψη της Σουγδαίας στην Κριμαία οι Μογγόλοι συνέτριψαν τον συνασπισμό του Κιέβου με τους Κουμάνους στον ποταμό Κάλκα, βόρεια της Αζοφικής. Από το 1223 έως το φθινόπωρο του 1237 οι Μογγόλοι υπέταξαν με διαδοχικές εκστρατείες τους Βούλγαρους του Βόλγα. Τον Δεκέμβριο του 1237 ο Μπατού, εγγονός του Τζένγκις χαν, κυριεύσε το Ριαζάν και τη Μόσχα ενώ τον Φεβρουάριο του 1238 υπέκλυσε και η ηγεμονία του Βλαντίμιρ-Σούζνταλ. Το πρώιμο λιώσιμο των πάγων ωστόσο απέτρεψε τη συνέχιση της μογγολικής προέλασης μέσα από τα έλη που οδηγούσαν στο Νόβγκοροντ και το Σμολένσκ. Το 1239 έπεσαν το Περεγιασλάβλ και το Τσέρνιχιβ και τον Δεκέμβριο του 1240 το Κίεβο. Η πόλη καταστράφηκε ενώ οι κάτοικοι που επέζησαν οδηγήθηκαν στην αιχμαλωσία. Στη συνέχεια οι Μογγόλοι κυριεύσαν και τη Γαλικία-Βολυνία. Στις πρώην περιοχές της Ρωσίας του Κιέβου, οι τοπικοί πρίγκιπες διατήρησαν τις θέσεις τους ως υποτελείς των Μογγόλων⁴⁴.

43. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 141-150. FRANKLIN, *Kievan Rus'*, 82-83.

44. ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗ, *Ιστορία της Ρωσίας*, 128-134. DIMNIK, *Rus' principalities*, 120, 123. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Power Politics*, 299-370. D. OSTROWSKI, *The Mongols and Rus': Eight Paradigms*, στο: *Companion*, 66-69.

THE KIEVAN RUS' (882-1240). AN OVERVIEW

The paper provides an overview of the history of Kievan Rus' from its beginnings, defined by the occupation of Kiev in 882, until its subjugation to the Mongols in 1240. Reference to its precursor, the hegemony of Novgorod, which is related to the so-called “invitation of the princes” and the arrival of Scandinavian rulers in Eastern Europe is also made. The presentation of the whole issue is structured on the basis of the three historical phases of Kievan Rus' (882-988, 988-1169, 1169-1240), with the most important historical events in terms of inner organization, foreign policy, cultural influences, etc. In this context, the significance of the relations with Scandinavia, Byzantium and the steppe world is highlighted at each phase respectively. These three factors could be considered decisive for the political structures and state organization (Scandinavia), the cultural orientation through Christianization (Byzantium) and the weakening as well as the collapse of Kievan Rus' (Cumans and Mongols).

